

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.1.6>
УДК 811'374.2:398.25

Олег Андрішко

Дніпровський гуманітарний університет
вул. Василя Сліпака, 35А, м. Дніпро, 49033, Україна
 <https://orcid.org/0000-0003-1123-7807>
absurdyst@gmail.com

НЕОСЕМАНТИЗАЦІЯ У «СЛОВНИЧКАХ-ЖАРТІВНИЧКАХ»

У статті досліджено явище вторинної номінації (неосемантизації) в «Словничках-жартівничках». Очевидно, що такі слова найпоширеніші на сторінках гумору в періодичних виданнях. Основою для вивчення явища стали матеріали однойменної рубрики журналу «Перець», газет «Сільські вісті», «Літературна Україна» та ін. Також частину неосемантизмів надрукували письменники-гумористи у вигляді книжок чи на спеціалізованих літературних порталах. Мета цієї розвідки — дослідити неосемантизацію в «Словничках-жартівничках», звідси предмет дослідження — авторські неосемантизми з гумористичною основою. Водночас такі слова становлять проблему наукового осягнення, оскільки раніше не привертала уваги мовознавців. Найдоцільнішим, а тому основним методом є описовий; новизна статті в тому, що вперше описано неосемантизми і здійснено спробу їх класифікації за значенням.

У результаті дослідження виявлено, що слова найчастіше набувають нових значень за допомогою неометафоризації та паронوماзії, а також розкладання простого слова на два співзвучні корені, проте певну кількість таких новотворів можна розцінювати як не надто вдалі з погляду семантики, коли автор підшукує начебто співзвучні слова, однак цього співзвуччя мало для створення вдалого нового значення. Цікавим способом створення таких лексичних одиниць є тлумачення слів іншомовного походження як композитивів чи абрєвіатур із паронімічним чи омонімічним значенням. Відкритим лишається питання про зв'язок значень неосемантизмів із жаргонізмами (сленгізмами). Результати дослідження показують, що одне й те саме слово автори пояснюють по-різному: у якихось випадках нові значення тотожні чи близькі, в інших — різні залежно від авторського бачення. В окремих випадках автор може трактувати слово по-різному, оприлюднюючи ці значення в різних виданнях чи випусках; через це важливим є питання плагіату, хоча можна твердити, що абсолютна більшість збігів (якщо не всі) випадкова. Зрідка утвореним лексемам притаманна енантіосемія. Оскільки ця рубрика досить регулярна у свіжих випусках зазначених видань, у перспективі можливе детальніше вивчення більшої кількості слів та укладання словника жартівливих неосемантизмів.

Ключові слова: вторинна номінація; неосемантизація; метафоризація; паронوماзія; енантіосемія; гра слів.

Мова і слово — досі не збагненні поняття. Здавалося б, ми знаємо все чи майже все про них, про їхні можливості, однак це не так. Слово може дивувати в найнеочікуваніший момент, а все — через безмежну людську уяву. Не обов'язково бути філологом, щоб узяти участь у такому дійстві: відшукуванні нових значень. Іноді сама природа, звуковий склад слова підказують, що можна з ним робити, щоб відбулося втілення нашої уяви. Людина може не розуміти значення тієї чи тієї лексеми, проте, якщо вміє проводити аналогії, здатна «доуявляти» це значення, зблизити невідоме слово з відомим, схожим. Тут важливу роль відіграє неосемантизація, чи вторинна номінація, що «є результатом природного розвитку мови, зумовленим пізнавальною і комунікативною потребою людини в її соціально-історичній практиці. Виникнення нових соціальних зв'язків призводить до перетворення сконцентрованої в словесному знакові інформації» (Семенюк, 2012, с. 195).

Чи маємо ми всі підстави стверджувати, що такий процес не призведе до непорозуміння?

Очевидно, так, тим паче, якщо мовця підготувати заздалегідь, обрати правильну форму подання нового значення, адже «використання відомого слова для називання нового предмета або явища об'єктивної дійсності значно розширює зміст висловлювання, оскільки звукова оболонка слугує своєрідним сигналом для сприйняття суб'єктом нового значення в уже вживаній формі» (Шутак, 2014, с. 69). Звідси й прагнення людей до мовних експериментів, до пошуку значень, що водночас дивують і сприймаються як щось буденне.

Виникає цілком логічне питання: такий процес є природним чи штучно зумовленим? Очевидно, його можна розцінювати двояко. З одного боку, набуття словом нового значення в будь-якій мові — закономірне, з іншого — чимало таких значень залежать винятково від автора, що побачив у слові щось незвичайне й вирішив надати йому «свіжого» змісту, не замислюючись, чи збережеться він протягом тривалого часу й чи побачать інші мовці в цьому слові щось схоже. Можна впевнено стверджувати: «Семантичні інновації

переконливо доводять, що життя слова не обмежується первісним змістом. Уже зафіксовані значення створюють передумови для формування нового значення, “готують” нові контексти його вживання. Загалом семантичний розвиток мови зумовлений прагненням мовця до різноманітності й виразності висловлення думки» (Таран, 2020, с. 379).

Мета цієї розвідки — дослідити неосемантизацію в «Словничках-жартівничках». **Предмет**, відповідно, — авторські неосемантизми з гумористичною основою. Неосемантизацію (вторинну номінацію) українські мовознавці не надто вивчили, хоча маємо, наприклад, дисертації В. Зайцевої («Метонімія як спосіб вторинної номінації у мові друкованих засобів інформації»), Ю. Цигвинцевої («Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики») і статті інших науковців (С. Булик-Верхоли, К. Головенко, А. Ковтун, Л. Марчук, І. Семенюк, В. Руснак, О. Терханової, Л. Шутак та ін.). Автори цих розвідок найчастіше зосереджуються на вторинному найменуванні певних груп слів (зокрема термінів, професіоналізмів, неологізмів тощо), тоді як інші цікаві явища перебувають поза їхнім полем зору. Насамперед ідеться про пошуки нових значень слів у досить відомій рубриці «Словничок-жартівничок», який у більшості українців асоціюється із журналом «Перець». Отже, **актуальність** цієї теми в контексті малодослідженості — безумовна. Варто зазначити, що такі глосарії давно переросли межі цього видання й нині присутні також на шпальтах інших ЗМІ, які будуть згадані в цій статті. Очевидно, така форма пояснення нових значень є зрозумілою і вдалою, однак сукупна кількість лексики у «Словничках-жартівничках» значно переважає стандартний обсяг розвідки. Хоча основним **методом дослідження** буде описовий, він зі зрозумілих причин не вмістить усього обсягу неосемантизованих слів, але допоможе пояснити різні авторські підходи до творення нових значень відомих лексем і мотивацію цих пошукачів. Словниковий матеріал для статті обрано випадковим чином із наголосом на останні два десятиліття, зокрема щоби показати розвиток вторинної номінації на сучасному етапі.

Основна причина появи неосемантизмів, як уже наголошувалося, — прагнення оновити словниковий склад мови, точніше, не вигадати щось принципово нове, а надати відомому нового значення. Зазвичай зафіксовані в сучасній українській мові вторинні номінації не мають комічного ефекту, однак гумор притягує до себе увагу читача, тому такий авторський підхід виправданий, особливо в письменників-гумористів, що публікують свої доробки в спеціалізованих виданнях. Оскільки досліджувана рубрика називається «Словничок-жартівничок», корпус слів теж буде укладений за принципом словника: первинне значення → вторинне (авторське) значення → вказівка на автора й першу публікацію.

Звісно, найпоширенішим засобом творення нових значень є метафоризація: **алкаш** ‘той, хто бере відгули після загулу’ (Мірошник, ЛУ, 03.04.2018, № 13, с. 8); **амбар** ‘ресторан’ (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **барометр** ‘адміністратор питного закладу’ (Там само); **бивні** ‘боксери’ (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **викрутас** ‘штопор’ (Боднар, Перець, 2011, № 2); **викрутка** ‘гімнастка’ (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **винороб** ‘кривосуддя’ (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **виступці** ‘депутати’ (Там само); **всюдихід** ‘долар’ (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **гавань** ‘вороняче гніздо’ (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **гарнір** ‘нарцис’ (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **гладіолус** ‘праска’ (Момотюк, Перець, 2009, № 6, с. 3); **головбух** ‘зачинатель пиятики’ (Корчинський, СВ, 20.09.2019, № 74); **головотяп** ‘гільйотина’ (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **голограф** ‘сановитий нудист’ (Токарчук, Перець, 2007, № 12, с. 7); **голодранка** ‘не штукатурена стеля’ (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **голчастий** ‘матч з великим рахунком’ (Там само); **гончар** ‘чародій’ (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **горище** ‘дуже висока посада’ (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **горіх** ‘альпініст’ (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **горлиця** ‘рум’янець’ (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **горлохват** ‘ангіна’ (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **горщик** ‘альпініст’ (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **гравій** ‘кокетство’ (Там само); **гризун** ‘зуб’ (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **грубіян** ‘пічник’ (Вовк, СВ, 10.03.2017, № 19); **губка** ‘поцілунок’ (Шур, Перець, 2012, № 11, с. 7); **дискогеній** ‘пан Касьян із Кобеляк’ (Мірошник, ЛУ, 03.04.2018, № 13, с. 8); **ейфоризми** ‘афоризми захопленого оптиміста’ (Ревчун, ГУ, 05.03.2016); **ендоскопіст** ‘дослідник внутрішньої суті’ (Мірошник, ЛУ, 03.04.2018, № 13, с. 8); **збіг думок** ‘тренінг однопалатників та однопартійців’ (Там само); **звірство** ‘ревізія’ (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **здоровило** ‘вітальне слово’ (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **Інстаграм** ‘соціальна мережа для алкоголіків’ (Ревчун, ГУ, 05.03.2016); **каламбур** ‘розхитаний бур’ (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **кантата** ‘цитата з Канта’ (Момотюк, Перець, 2009, № 6, с. 3); **канцлер** ‘продавець канцтоварів’ (Там само); **кардіолог** ‘сердечна людина’ (Мірошник, ЛУ, 03.04.2018, № 13, с. 8); **кодло** ‘шифрувальник’ (Ковальчук, ГУ, 03.12.2011); **кокон** ‘куряче яйце’ (Момотюк, Перець, 2013, № 9); **консенсус** ‘угода, позбавлена сенсу’ (Мірошник, ЛУ, 03.04.2018, № 13, с. 8); **коромисло** ‘кора головного мозку’ (Корчинський, СВ, 20.09.2019, № 74); **круть-верть** ‘спінінг’ (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **курзал** ‘птахоферма’ (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **лизоблюд** ‘пес’ (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **модератор** ‘закрійник’ (Конашевський, Перець, 2013, № 7, с. 9); **наголос** ‘товар парламентарія-лобіста’ (Луценко, СВ, 31.12.2014, № 148); **наркомат** ‘нецензурна лайка наркомана’ (Корчинський, СВ, 20.09.2019, № 74); **натрій** ‘пляшка горілки на

трьох (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **незаможник** *‘уперше обраний депутат’* (Луценко, СВ, 31.12.2014, № 148); **овочесховище** *‘Межигір’я епохи В. Януковича’* (Ревчун, ГУ, 12.09.2015); **Одарочка** *‘представниця техперсоналу ОДА’* (Там само); **одоробло** *‘віршомаз’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **отара** *‘купа яциків’* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **панталони** *‘пільгові проїзні квитки’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **папах** *‘смішний батько’* (Там само); **пароплав** *‘два плавлених сирки’* (Боднар, Перець, 2012, № 7, с. 5); **потосесія** *‘фотосесія за великої кількості потужних софитів’* (Ревчун, ГУ, 05.03.2016); **рентгенолог** *‘майстер чорно-білих світлин’* (Мірошник, ЛУ, 03.04.2018, № 13, с. 8); **Сахара** *‘цукерка’* (Вовк, СВ, 10.03.2017, № 19); **скрепер** *‘старий диван’* (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **СНІД** *‘носій інформації про здоров’я нації’* (Мірошник, ЛУ, 03.04.2018, № 13, с. 8); **снопов’язалка** *‘перевесло’* (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **сопло** *‘ніс’* (Боднар, Перець, 2012, № 7, с. 5); **трясун** *‘митник’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **шовкопряд** *‘підлабузник’* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91).

Такий спосіб неосемантизації є найочевиднішим. Оскільки метафора — це перенесення ознак одного предмета чи явища на інший на основі подібності, з точки зору деривації утворені неосеманти необхідно розглядати в системі лексико-семантичного словотворення, де важливу роль матиме гра слів. Із наведених прикладів є як очевидні, наприклад **бивні**, **викрутка**, **викрутка**, **всюдихід**, **голодранка**, **горіх**, **губка**, **звірство**, **здоровило**, **кодло**, **кантата**, **одоробло**, **скрепер**, **трясун**, так і ті, які хоч і мають у своїй основі метафору, однак викликають асоціації не одразу, отже, зрозуміти авторський задум і пояснити це слово, не знаючи коментарів, досить складно. Приміром, **гарнір**, **голчастий**, **канцлер**, **незаможник**. Очевидно, пересічний читач не зможе швидко здогадатися, якою вторинною номінацією наділив ukazани лексеми автор.

Іншим поширеним принципом є паронимазія, коли автори використовують співзвуччя коренів чи основ: **автобіографія** *‘технічні дані автомобіля’* (Корчинський, СВ, 20.09.2019, № 74); **автокара** *‘штраф за порушення правил руху’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **архіваріус** *‘старий кухар’* (Миценко, Волинь, 11.08.2016); **бавовна** *‘іграшка’* (Момотюк, Перець, 2008, № 9, с. 6); **балістика** *‘мистецтво влаштування балів’* (Вовк, СВ, 02.07.2016, № 61); **безвіз** *‘відсутність веза’* (Вовк, СВ, 10.03.2017, № 19); **берці** *‘хабарники’* (Вовк, СВ, 02.07.2016, № 61); **бесідка** *‘невеличка розмова’* (Яковенко, Перець, 2005, № 11, с. 10); **битник** *‘озброєний битою’* (Ревчун, ГУ, 12.09.2015); **бубон** *‘балакучий чоловік’* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **буряк** *‘вітер’* (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **в’язень** *‘гачок’* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **варяниця** *‘кухарка’* (там само); **відносини** *‘хабар’* (Ігнатенко, Перець, 2007, № 12, с. 7); **віталія** *‘листівка’* (Вербецький, СВ, 06.04.2018,

№ 27); **водограй** *‘водне поло’* (Момотюк, Перець, 2008, № 9, с. 6); **водянка** *‘екскурсовод’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **голка** *‘стриптизерка’* (Ігнатенко, Перець, 2011, № 2); **горище** *‘велетенське багаття’* (Щур, Перець, 2012, № 11, с. 7); **готівка** *‘кухарка’* (Боднар, Перець, 2011, № 2); **граблі** *‘податківці’* (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **гребінець** *‘маленький весляр’* (Ігнатенко, Перець, 2007, № 12, с. 7); **гризлі** *‘сухари’* (Конашевський, Перець, 2013, № 7, с. 9); **гуманоїд** *‘гуманіст’* (Ігнатенко, Перець, 2013, № 6, с. 10); **дармоїд** *‘безбілетник’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **деруни** *‘заповзятливі хабарники’* (Щур, Перець, 2012, № 11, с. 7); **довгоносик** *‘вантажник зі стажем’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **експорт** *‘колишній порт’* (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6); **живопис** *‘стенографія’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **забігальвівка** *‘дистанція’* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **завірюха** *‘нотаріальна контрора’* (Щур, Перець, 2012, № 11, с. 7); **заграва** *‘кокетка’* (Боднар, Перець, 2011, № 2); **звалище** *‘запрошення на гостини’* (Ігнатенко, Перець, 2013, № 6, с. 10); **індикативний** *‘зроблений з індики’* (Яковенко, Перець, 2005, № 11, с. 10); **їжак** *‘любитель смачно поласувати’* (Щур, Перець, 2012, № 11, с. 7); **каденція** *‘дно кадила’* (Вовк, СВ, 06.07.2018, № 51); **каналізація** *‘телепрограма’* (Момотюк, Перець, 2008, № 9, с. 6); **капельмейстер** *‘бармен’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **качан** *‘насос’* (Там само); **коліска** *‘обіцянка’* (Там само); **конкурс** *‘курси для вершників’* (Момотюк, Перець, 2013, № 9); **коноплянка** *‘наркотик’* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **косинець** *‘косар’* (Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85); **кріпак** *‘первак’* (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **кумир** *‘хрестини’* (Там само); **купальня** *‘крамниця’* (Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85); **купець** *‘пасажиру купейному вагоні’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **кураж** *‘птахоферма’* (Вовк, СВ, 10.03.2017, № 19); **куратор** *‘працівник птахофабрики’* (Івченко, Перець, 2010, № 9, с. 4); **курка** *‘жінка, яка палить’* (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **курок** *‘півень’* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **курятник** *‘димар’* (Там само); **кусень** *‘зуб’* (Там само); **лазня** *‘драбина’* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **лізинг** *‘плазування’* (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **людюїд** *‘пасажирський транспорт’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **матерія** *‘нецензуричина’* (Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85); **мерія** *‘морг’* (Івченко, Перець, 2010, № 9, с. 4); **мітинг** *‘позначка’* (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **м’яч** *‘масажист’* (Там само); **мухомор** *‘паук’* (Там само); **написник** *‘перука’* (Там само); **недоїдок** *‘автобус, що не стає на зупинках’* (Там само); **нежить** *‘смертний вирок’* (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **новела** *‘диктор відділу новин’* (Ігнатенко, Перець, 2011, № 2); **носій** *‘носатий’* (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **облизень** *‘ложка’* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **обрублювання** *‘обмін російських грошей’* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **огудина** *‘ганьба’* (Токарчук, Перець, 2007, № 12,

с. 7); **ополоник** 'морж' (Боднар, Перець, 2011, № 2); **перепалка** 'перекур' (Боднар, Перець, 2011, № 2); **перешийок** 'швець-бракороб' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **песо** 'собака' (Яковенко, Перець, 2005, № 11, с. 10); **підводник** 'фірман' (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **підручник** 'дезодорант' (Боднар, Перець, 2011, № 2); **платан** 'касир' (Корчинський, Перець, 2013, № 9); **подорож** 'зростання ціні' (Вовк, СВ, 06.07.2018, № 51); **показник** 'телевізор' (Момотюк, Перець, 2009, № 6, с. 3); **пончик** 'лоша поні' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **послідовник** 'прибиральник на фермі' (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **пращур** 'предок щура' (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6); **приватний** 'той, що розташований біля вати' (Яковенко, Перець, 2005, № 11, с. 10); **протест** 'розмова про тести' (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6); **ранець** 'соловейко' (Боднар, Перець, 2011, № 2); **рептилія** 'виконавець репу' (Ігнатенко, Перець, 2011, № 2); **різниця** 'дружина різника' (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **робота** 'робот жіночого роду' (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **родоначальник** 'головний лікар пологового будинку' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **рукопис** 'манікюр' (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **самітник** 'учасник саміту' (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7); **свищ** 'суддя на футбольному полі' (Токарчук, Перець, 2007, № 12, с. 7); **сепаратор** 'ватажок сепаратистів' (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **силосування** 'спроба залізути у переповнений автобус' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **соната** 'довгий-предовгий сон' (Момотюк, Перець, 2008, № 9, с. 6); **спілка** 'дозрілий плід' (Момотюк, Перець, 2009, № 6, с. 3); **стеля** 'простирадло' (Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85); **стопка** 'невелика зупинка' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **сумчастий** 'володар чималенької суми' (Ігнатенко, Перець, 2013, № 6, с. 10); **татусь** 'чоловік із татуванням' (Токарчук, Перець, 2007, № 12, с. 7); **фазан** 'електрик' (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **фірман** 'директор фірми' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 49); **хрещатик** 'священник' (Корчинський, СВ, 20.09.2019, № 74); **цілитель** 'снайпер' (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **чеканка** 'приймальня начальника' (Токарчук, Перець, 2007, № 12, с. 7); **чолобитна** 'ринг' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010).

Після аналізу неосемантів на основі паронімії можна помітити, що досить часто нові значення утворилися зокрема й унаслідок багатозначності суфіксів. Наприклад, суфікс *-к-* позначає жіночий рід: **готівка** — куховарка; *-ець-* — суфікс зменшеності, здрібнілості: **гребінець** — маленький весляр. Очевидно, тоді **гребінь** був би просто «веслярем». Однак засвідчений неосемантизм **водянка** — екскурсовод, де бачимо родову незгодженість слів.

Іноді автори розкладають просте слово на два співзвучні корені, тому похідна лексема нагадує композит, зрощення чи складноскорочену структуру, а нове значення виникає внаслідок пояснення

окремо кожного кореня. Деякі з цих одиниць утворені зі слів іншомовного походження. Мовознавці виділяють два типи неосемантизмів, як-от: 1) різновид новотвору в системі української мови, наслідок семантичного словотворення в межах уже відомої одиниці або наявної в мові формальної структури і 2) різновид неозапозичення-значення в межах наявної в лексиконі одиниці з іншим значенням (Клименко та ін., 2008, с. 24–25). У зазначених прикладах зі «Словничків-жартівничків» бачимо щось нове — актуалізоване значення неосемантизму поєднує в собі обидва типи: іншомовні корені пояснені як співзвучні українські, внаслідок чого виникає комічний ефект: **айпад** 'ожеледиця' (Вовк, СВ, 02.07.2016, № 61); **базилік** 'склад медпрепаратів' (Корчинський, Перець, 2013, № 9); **байкар** 'сановита ворона' (Вовк, СВ, 02.07.2016, № 61); **бактерія** 'спеціалістка з протирання баків' (Там само); **банкомат** 'нецензурщина з уст працівника банку' (Вовк, СВ, 02.07.2016, № 61); **барліг** 'фінансовий крах бару' (Там само); **баронеса** 'офіціантка в барі' (Там само); **бемоль** 'міль, що завелася на баранові' (Там само); **бетон** 'козлячий голос' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **богатир** 'небесне стрільбище' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **відстріл** 'кольчуга' (Рудов, Перець, 2023, № 22, с. 11); **галіфе** 'Галині стало зле' (Конашевський, СВ, 21.03.2014, № 32); **гімназія** 'континентальний гімн' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **гример** 'господар казино' (Луценко, СВ, 31.12.2014, № 148); **декадент** 'десятий зуб' (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **злочин** 'злий начальник' (Ігнатенко, Перець, 2011, № 2); **кафедра** 'бійка у кафе' (Конашевський, СВ, 21.03.2014, № 32); **колінвал** 'лід' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **комунари** 'жертви люстрації' (Луценко, СВ, 31.12.2014, № 148); **комутатор** 'невідомий батько' (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **конверт** 'норовливий кінв' (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **лінкор** 'лінивий кореспондент' (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **морозилка** 'морозильник «ЗІЛ»' (Ревчун, ГУ, 05.03.2016); **нашатир** 'приватизований особами кавказької національності майданчик для стрільби' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **обідранець** 'ранець для харчів' (Вовк, СВ, 06.07.2018, № 51); **пародія** 'вінчання' (Боднар, Перець, 2011, № 2); **рентген** 'підприємливий генерал' (Луценко, СВ, 31.12.2014, № 148); **стодола** 'сотня доларів' (Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85); **томагавк** 'Томин пец' (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **трудяга** 'роботяца відьма' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **турботи** 'взуття туриста' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **чубушник** 'шапка-вушанка' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91).

Постає питання: чи не є ці нові слова своєрідним жаргоном? Порівняймо їх саме з подібними жаргонними одиницями: **бланширований** 'з синцем під оком' (Яковенко, Перець, 2005, № 11, с. 10); **лимонка** 'мільйонерка' (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7), 'мільйонерша' (Боднар, Перець,

2012, № 7, с. 5); **полуничка** 'напівсхованка' (Корчинський, СВ, 20.09.2019, № 74); **бланж** 'синяк; забите місце' (КСЖЛ, 2003, с. 49); **лимон** 'коштовний камінь', 'мільйон грошових одиниць' (Там само, с. 162); **ничка** 'потаємне місце для зберігання заборонених чи крадених предметів', 'схованка' (Там само, с. 189). Вочевидь не варто ототожнювати ці слова, хоча жаргонна лексика, як бачимо, тут є твірною базою. Для обох категорій важливою є метафора, однак не тільки вона визначає їхню природу, наприклад спільним фактором також буде гра слів, отже, питання лишається відкритим.

Зрідка нове значення слова близьке до словникового: **златоуст** 'людина, яка вміє красиво говорити; красномовний балакун' (ВТССУМ, 2005, с. 462); **златоуст** 'обіцяльник' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91).

Деяким одиницям властива синонімія, коли спільнокореневі слова набувають нового однакового значення: **копальня** 'лопата' (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **копанка** 'лопата' (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25).

Маємо й інший вияв синонімії, коли нове однакове значення походить від різних слів або коли спільнокореневі слова мають близьке, однак не тотожне значення: **качконіс** 'зłodий' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **кряля** 'зłodийка' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **кульбаба** 'товста жінка' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **кульбабка** 'бабка в культурі, пенсіонерка' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 26).

Частину таких новотворів можна розцінювати як невдалі, оскільки метафорична природа цих слів не до кінця зрозуміла або хибна: **аналітик** 'той, хто перевіряє, чи наліто у всіх' (Вовк, СВ, 02.07.2016, № 61); **байдуже** 'глибокий сон' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **бандурист** 'банк, що обманув вкладників' (Вовк, СВ, 02.07.2016, № 61); **буржуйка** 'жувальна гумка' (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **газда** 'газовик' (Ковальчук, ГУ, 03.12.2011); **гардини** 'хороші дині' (Вовк, СВ, 10.03.2017, № 19); **гармата** 'вдале закінчення шахової партії' (Момотюк, Перець, 2013, № 9); **гравюра** 'автограф на футбольних воротах' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **грудень** 'компрес' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **гуцулка** 'танцівниця' (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25); **достаток** 'столітній дід' (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **кабіна** 'подруга кабана' (Токарчук, Перець, 2008, № 2, с. 2); **каприз** 'самогонний апарат як приз' (Вовк, СВ, 06.07.2018, № 51); **ковбой** 'бійка ковалів' (Там само); **кукурудза** 'зоулине поле' (Момотюк, Перець, 2013, № 9); **мотовило** 'автосирена' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **наркотик** 'бездомне кошеня' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **нікотин** 'Миколин тин' (Вовк, СВ, 10.03.2017, № 19); **оселя** 'самокритик' (Миценко, Волинь, 11.08.2016); **ревью** 'ревнощі' (Момотюк, Перець, 2013, № 9); **самопал** 'курець' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **телепень** 'бездарний транжира' (Луценко, СВ, 31.12.2014, № 148);

трембіта 'осика' (Конашевський, Перець, 2013, № 7, с. 9).

Часто пояснення одного й того самого слова трапляється в різних авторів, однак, що природно, є й відмінності. Такі лексеми можна поділити на групи:

1) ідентичне чи майже ідентичне трактування: **баркас** 'касир бару' (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83; Щур, Перець, 2012, № 11, с. 7); **годинник** 'підлабузник' (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25), 'той, що зі всім годиться' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 12); **доктрина** 'дружина доктора' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), 'дружина доктора наук' (Миценко, Волинь, 11.08.2016); **заголовок** 'заступник голови' (Момотюк, Перець, 2008, № 9, с. 6; Радиш-Мартинюк, 2012, с. 19); **кавун** 'любитель кави' (Івченко, Перець, 2010, № 9, с. 4; Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010; Радиш-Мартинюк, 2012, с. 23; Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **коровай** 'бугай' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010; Радиш-Мартинюк, 2012, с. 26); **лінотип** 'ледар' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), 'ледацюга' (Конашевський, Перець, 2013, № 7, с. 9), 'лінивий тин' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 28); **мисливець** 'філософ' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010; Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6); **молочай** 'чай з молоком' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010; Радиш-Мартинюк, 2012, с. 31); **парасоля** 'двоє солістів, дуєт' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 36), 'дуєт' (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **пройдисвіт** 'мандрівник' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), 'турист' (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **силос** 'силач' (Момотюк, Перець, 2013, № 9), 'сильний чоловік' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 43); **форсунка** 'модниця' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010; Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85), 'стильна жінка' (Ігнатенко, Перець, 2007, № 12, с. 7);

2) одне логіко-etimологічне джерело з певними відмінностями значень похідних слів: **антилопа** 'голодуючий' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), 'дієта' (Яковенко, Перець, 2005, № 11, с. 10), 'лікувальне голодування' (Рудов, Перець, 2023, № 22, с. 11); **барвінок** 'маляр' (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7), 'художник' (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6); **барило** 'бармен' (Щур, Перець, 2012, № 11, с. 7), 'власник бару' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 7); **казан** 'лектор' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), 'оратор' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 23); **лінійка** 'ледача людина' (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6), 'ледача жінка' (Івченко, Перець, 2010, № 9, с. 4), 'лінива жінка' (Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85); **нотаріус** 'композитор' (Ігнатенко, Перець, 2007, № 12, с. 7), 'переписувач нот, композитор' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 33); **огорожа** 'ого, — рожка' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 34), 'тип обличчя' (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **щупак** 'мануальний терапевт' (Корчинський, СВ, 20.09.2019, № 74), 'масажист' (Токарчук, Перець, 2007, № 12, с. 7); **чарка** 'жінка, яка всіх чарує' (Вовк, СВ, 10.03.2017, № 19), 'красуня' (Ігнатенко, Перець, 2010, № 7, с. 10), 'чарівна

жінка' (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 51); *'привабливість'* (Боднар, Перець, 2011, № 2);

3) похідні слова з різним значенням: **бала-лайка** *'лайлива жінка'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 7), *'сварка на балу'* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **будень** *'пес'* (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141), *'півень'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **буркун** *'сварливий'* (Скопчак, СВ, 31.03.2017, № 25), *'свекор'* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83); **валун** *'алкоголь'* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91), *'борець'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), *'кілер'* (Боднар, СВ, 20.02.2015, № 20); **гамак** *'ідець'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 11), *'любитель маку'* (Обриньба, ГУ, 03.12.2011), *'споживач'* (Шур, Перець, 2012, № 11, с. 7); **гичка** *'гикавка'* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83), *'жінка, що гикає'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 11); **грішник** *'банк'ір'* (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6), *'гаманець'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 13); **жар-птиця** *'курча-табака'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), *'смажена качка'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 18); **збрало** *'податківець'* (Шур, Перець, 2012, № 11, с. 7), *'рекетир'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **залізьяка** *'альпініст'* (Шур, Перець, 2012, № 11, с. 7), *'драбина'* (Боднар, Перець, 2012, № 7, с. 5), *'злодій'* (Корчинський, Перець, 2012, № 3, с. 7); **зубр** *'зубний лікар, стоматолог'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 21), *'учень, який зубрить завдання'* (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6); **індикатор** *'спеціаліст із розведення птахів'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), *'той, що відрубав голови індикам'* (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **карнавал** *'затор'* (Боднар, СВ, 20.02.2015, № 20), *'нашесть ворон'* (Момотюк, Перець, 2009, № 6, с. 3); **картуз** *'головний ворон'* (Гейдор, СВ, 29.05.2015, № 57), *'найвищий суд'* (Луценко, СВ, 31.12.2014, № 148); **квасоля** *'жаба-соліст'* (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7), *'пятика'* (Боднар, Перець, 2012, № 7, с. 5), *'продавець хлібного квасу'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 24); **конюшина** *'кобила'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 25), *'підкова'* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **кримінал** *'Кримський пейзаж'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 26), *'хабарі у Криму'* (Конашевський, Перець, 2013, № 7, с. 9); **куратор** *'півень'* (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7), *'птахівник'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010); **липень** *'клей'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), *'фальшивий документ'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 28); **оратор** *'плуг'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 34), *'трактор'* (Миценко, СВ, 25.10.2019, № 83), *'тракторист'* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **палиця** *'та, що палить'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 35), *'цигарка'* (Боднар, СВ, 29.11.2013, № 141); **паркан** *'директор парку'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 36), *'місце стоянки літаків «АН»'* (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7); **перон** *'зусак'* (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7), *'писар'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 37), *'письменник'* (Гнатенко, Перець, 2007, № 12, с. 7); **репліка** *'музика в стилі «рен»'* (Момотюк, Перець, 2009, № 6,

с. 3), *'танцівниця репу'* (Боднар, Перець, 2012, № 7, с. 5); **родовище** *'велика родина'* (Миценко, Волинь, 11.08.2016), *'великий рід'* (Радиш-Мартинюк, 2012), *'пологове відділення'* (Обриньба, ГУ, 03.12.2011); **ротор** *'командир роти'* (Момотюк, Перець, 2013, № 9), *'чоловік з великим ротом'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 42); **сапер** *'виготовлювач сап'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 43), *'той, хто сапає на городі'* (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6), *'чоловік із сапою на городі'* (Лось, Перець, 2008, № 4, с. 6); **стежка** *'агентка служби безпеки'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 44), *'спостереження'* (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6); **сторож** *'квітник'* (Ковальчук, ГУ, 03.12.2011), *'натовп'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), *'сотня облич'* (Поборський, СВ, 07.07.2015, № 85); **ударник** *'боксер'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), *'молоток'* (Вербецький, СВ, 06.04.2018, № 27); **фіранка** *'жінка-фірман'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 49), *'подряпника'* (Прісич, СВ, 13.10.2016, № 91); **шпигун** *'колька'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 53), *'комар'* (Онищенко, Перець, 2008, № 9, с. 6), *'фехтувальник'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010);

4) похідні слова з енантіосемічним значенням: **каструля** *'євнух'* (Кармінський, ПППЮ, 01.04.2010), *'той, що каструє'* (Радиш-Мартинюк, 2012, с. 24); **підліток** *'останній місяць зими'* (Момотюк, Перець, 2009, № 6, с. 3), *'травень'* (Конашевський, Перець, 2013, № 7, с. 9); **шипшина** *'шипований скат'* (Ревчун, ГУ, 05.03.2016); *'пробите колесо'* (Яковенко, Перець, 2005, № 11, с. 10); **штукатурка** *'одна турчанка'* (Гейдор, СВ, 29.05.2015, № 57), *'один турок'* (Максимець, СВ, 21.04.2017, № 31).

Автор також може надавати одному слову два різні значення: **вихиляси** *'запої'* (Боднар, Перець, 2010, № 11, с. 7), *'пятика'* (Боднар, Перець, 2011, № 2); **лівер** *'особа лівих поглядів'* (Конашевський, Перець, 2013, № 11, с. 7), *'любитель «сходити наліво»'* (Конашевський, СВ, 21.03.2014, № 32).

Отже, вторинна номінація в «Словниках-жартівничках» є свідченням невичерпних значеннєво-словотвірних можливостей української мови. Нові слова з'являються насамперед завдяки метафоризації та паронимазії, проте не обмежуються ними. Однакове чи схоже пояснення нових лексем у різних авторів, очевидно, не варто вважати плагіатом, адже, звернувши увагу на звукобуквений склад твірних слів, будь-який носій мови зможе дійти до такого тлумачення незалежно від інших; у випадку оприлюднення першість усе-таки варто зауважувати відповідно до дати публікації. Звісно, обсяг матеріалу для вивчення значно переважає обсяг статті, тому висновки не є повними, однак є всі підстави вважати, що під час аналізу більшої кількості жартівливих неосемантизмів ситуація суттєво не зміниться, хіба що можливі поодинокі авторські новації. Причина цього — певна стереотипність людського мислення під час надавання відомому слову нового значення, що, втім, не применшує здобутків авторів «Словничків-жартівничків» на ниві

вторинної номінації. Також цікавими для майбутніх досліджень можуть стати укладання словника неосемантизмів і вторинна номінація власних назв.

Скорочення

Волинь — газета «Волинь»
ВТССУМ — Великий тлумачний словник сучасної української мови (укл. та гол. ред. В. Бусел, 2005)
ГУ — «Голос України»
КСЖЛ — Короткий словник жаргонної лексики (Л. Ставицька, 2003)
ЛУ — «Літературна Україна»
Перець — журнал «Перець»
ПППЮ — Письменницький портал Пилипа Юрика
Радиш-Мартинюк — Тлумачний словник-жартівник (Б. Радиш-Мартинюк, 2012)
СВ — «Сільські вісті»

Покликання

Клименко, Н., Карпіловська, Є., Кислюк, Л. (2008). *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Видавничий Дім Дмитра Бурого.
Семенюк, І. (2012). Вторинна номінація як структурний і функціональний елемент мови у сучасній газетній публіцистиці. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 64, 194–197.

Таран, А. (2020). Динаміка семантичної структури слова як спосіб оновлення лексику. У Є. Карпіловська, Л. Кислюк, Ю. Романюк, О. Савенко (Ред.), *У пошуках гармонії мови* (с. 374–380). Видавничий дім Дмитра Бурого.
Шутак, Л. (2014). Вторинна номінація як проблема сучасного теоретичного мовознавства. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Філологія (Мовознавство)*, 20, 68–74.

References (translated and transliterated)

Klymenko, N., Karpilovska, Ye., Kysliuk, L. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykonі* [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Vydavnychi Dim Dmytra Buraho.
Semeniuk, I. (2012). Vtorynna nominatsiia yak strukturnyi i funktsionalnyi element movy u suchasni hazetni publitsystytsi [Secondary nomination as a structural and functional element of the language in the modern printed media]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 64, 194–197.
Shutak, L. (2014). Vtorynna nominatsiia yak problema suchasnoho teoretychnoho movoznavstva [Secondary nomination as a problem of modern theoretical linguistics]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho. Seriia: Filolohiia (Movoznavstvo)*, 20, 68–74.
Taran, A. (2020). Dynamika semantichnoi struktury slova yak sposib onovlennia leksykonu [The dynamics of the semantic structure of the word as a way of updating the lexicon]. In Ye. Karpilovska, L. Kysliuk, Yu. Romaniuk, O. Savenko (Eds.), *U poshukakh harmonii movy* (pp. 374–380). Vydavnychi Dim Dmytra Buraho.

Oleh Andrishko

Dnipro Humanitarian University, Ukraine

NEOSEMANTIZATION IN “JOKE DICTIONARIES”

The article examines the phenomenon of secondary nomination (neosemantization) in “Joke Dictionaries”. Such words are most common on the pages of humor in periodicals. The basis for the study of the phenomenon was the materials of the column of the same name in the magazine “Perets”, the newspapers “Silski Visti”, “Literary Ukraine” and others. Some of the neosemanticisms are also published by humorist writers in the form of books or presented on specialized literary portals. The purpose of this research is to investigate neosemantization in “Joke Dictionaries”, hence the subject of research is the author’s neosemantisms with a humorous basis. Such words pose a problem for scientific understanding, since they did not attract the attention of linguists before. The most expedient, and therefore the main method, is descriptive. The novelty of the article is that for the first time neosemantisms are described and an attempt is made to classify them by meaning.

In the results of the study, it was found that words most often acquire new meanings with the help of neometaphorization and paronomasia, as well as the decomposition of a simple word into two consonant roots. However, a certain number of such innovations can be considered not too successful from the point of view of semantics, when the author looks for seemingly consonant words, but this consonance is not enough to create a successful new value. An interesting way of creating such lexical units is to interpret words of foreign origin as composites or abbreviations with paronymic or homonymous meaning. The question of the connection between the meanings of neosemanticisms and jargonisms (slangisms) remains open. The results of the study show that the authors explain the same word in different ways: in some cases the new meanings are identical or close, in others they are different depending on the author’s vision. In some cases, the author may interpret the word in different ways, publishing these meanings in different editions or releases; because of this, the issue of plagiarism is important, although it can be argued that the absolute majority of coincidences (if not all) are accidental. Sometimes the formed lexemes are characterized by enantiosemy. Since this section is quite regular in the latest editions of these publications, in the future it is possible to study more words in greater detail and compile a dictionary of humorous neosemanticisms.

Keywords: secondary nomination; neosemantization; metaphorization; paronomasia; enantiosemy; word play.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2024